

תלמידו – רב פפא . והלא דבר הוא; –

ועומק הענין, באר הרבי מאיזביצ'א (ע' מי השילוח' ח"א פר' שופטים, ובליקוטי הש"ס – יומא. וכן מבואר אצל תלמידו הר"צ הכהן זצ"ל – 'פרי צדיק' פרשת ראה, ז) על פי המסופר בגמרא בנדרים (כה.) על אותם שני אנשים שבאו לפני רבא לדון, שאחד תבע את חברו שחייב לו מעות, וכפר הלה בכל (בשקר), וכשבא הנתבע להשבע ולהפטר, מסר את הקנה שעליו היה נשען, לבעל דינו, ומעותיו של חברו היו בתוכו, רגז הלה ושרר את הקנה ונשפכו המעות, והתבררה האמת. ומעשה זה קראוהו בגמרא 'קניא דרבא' – שזכה רבא שהדינים שבאו לפניו, מלבד שהיו על פי דין אמת, כפי כללי ההלכה, התבררו גם כ'אמת לאמיתו' – היינו, שמן השמים סייעו בידו שהזכאי בדין אכן היה הזכאי האמיתי. וכן בכל אותם מקומות שרבא הורה בהתחלה כאילו בטעות, התגלו לבסוף שהיו אלו הוראות 'לאמיתתן' – שלא נכשל בדבר הלכה אליבא דאמת. (ועל ענין ה'איכסיף' – ע' בפרי צדיק שם).

(וכתב עוד שם, שזה הטעם שאסרה תורה לדון בדיני העכו"ם, אף כאשר תואמים הם לדין תורה, שסייעתא זו, לכיין אל האמת, אין להם. ותכונה זו, לדון 'דין אמת לאמיתו' – נתייחד בה שבט יהודה, 'אך לפי הנראה היה רבא משבט יהודה, שהיה מריח והרגיש שהדין אמת לאמיתו הוא שזה הכופר הכל חייה, והיה מיצר לו שדן דין אמת אבל לא לאמיתו, ואיסתעי' ליה משמיא שנשבר הקניא, ואסיק ל' שמעתתא אליבא דהלכתא' ע"ש עוד שלעתיד לבוא יתגלה אור זה אצל בן דוד במהרה בימינו, אמן).

דף ל

ז'אף על גב דלא אתו לידיה? אמר רב: במכרי כהונה ולויה' – רש"י מפרש, שאינו רגיל לתת מעשרותיו אלא להם, ולכך כל שאר הכהנים מסיחים דעתם ממנו, וכאילו הגיעו המתנות לידיהם של המכרים. (וכן שיטת המהרי"ל בתשובה – הביאו בקצות החושן סוף סי' רעח). ויש לבאר דבריו, שהמתנות ניתנו לכהנים 'חלף עבודתם', וכשכירות הפועלים הם, שיש להם זכות ממונית במתנות (ע' בקצות החושן ונתיבות המשפט – רמג), ואילו היה בעולם כולו כהן אחד בלבד, היה זוכה בהן כדין שכירות שאינה צריכה קנין. ועל כן, במכרים, שהשאר מסיחים את דעתם, ממילא זכו בהם המכרים.

(ובזה יש להבין את סברת התוס' (בקידושין) שקנין 'אגב' שאינו אלא מדרבנן, מועיל לקיים מצות 'נתינה' דאורייתא במתנות כהונה). (עפ"י אחיעזר ח"ב מו, ט; פרי יצחק מט)

הסבר אחר ב'מכרי כהונה' כתבו התוס' (בבבא בתרא קג: וכ"כ במדרכי כאן): שכיון שרגיל ליתנם למכריו, הרי זה כאילו הבטיחם לתת להם גם בעתיד, ושוב אסור לו לחזור בו משום 'מחוסר אמנה', כדין האומר לחבירו לתת לו מתנה מועטת (שאף מתנות כהונה, שאין לו בהם אלא טובת הנאה, נחשבות לעולם כמתנה מועטת), שאסור לו לחזור בו (ע' שו"ע חו"מ רצ, ח). ולכן הגם שיכול הוא לחזור בו, כל עוד לא חזר – הכהן הוא המוחזק. (וע' בסברא זו בקצות החושן סוף סי' רעח; רד, ג). ויש לשאול לשיטתם, מדוע הוצרכנו כאן להעמיד במכרים, הלא מדובר כאן כשבא בהסכם עם הלוי או הכהן, וכבר מצד זה יש כאן משום 'מחוסר אמנה'?

ויש להוכיח משאלה זו, כדברי הרא"ש בתשובה (קב) שאין אומרים 'מחוסר אמנה' אלא בדברים ששיך בהם קנין, אבל בדברים שגם קנין גמור לא יועיל בהם, אין בחזרתם משום 'מחוסר אמנה'. ולכן, משום האמירה לבדה מותר לו לחזור, כי הרי לא באו הפירות לעולם, ולכן הוצרכנו להעמיד ב'מכרי כהונה' שאז כאילו ההבטחה קיימת ועומדת כל הזמן, גם לאחר שכבר באו הפירות לעולם,

ורק משום כך אסור לו לחזור בו. (פרי יצחק ח"א מט. ויש להעיר על דבריו, שלפי"ו אף במכרי כהונה יכול לחזור בו על כל הפירות העתידיים, שעליהם לא מועיל קנין, והרי סתמא אמרו כאן שלא יחזור לחזור? – 'הר צבי'). עוד בענין זה – ע' אחיעזר ח"ג מב ושם בח, ד צו – מאחיו; שו"ת שבט הלוי ח"ו רלו.

האחרונים דקדקו, למה לא פרשו אלא 'מכרי כהונה ולויה' ולא לגבי עניים. ומכאן רצה להוכיח הרב השואל בתשו' חתם סופר (יו"ד רלח) שלגבי עני אין צורך להעמיד במכרים, לפי שבאמירתו בלבד להיות מפריש עליו, אסור לו לחזור, מדין נדר לצדקה, וממילא שאר העניים התיאשו. והוכיח מכאן שמי שאמר לתת צדקה לעני פלוני, אסור לו לשנותה לעני אחר. (והחתם סופר שם דחה ראייתו זו, שאם כן, אף מכהן לכהן ומלוי ללוי אין יכול לחזור, ולמה הוצרכו להעמיד במכרים. ובפרי יצחק (ח"א מט) כתב שלא נתבררו דבריו). ואכן, בירושלמי כאן כבר הקשו על עני, וכבר האריכו בזה האחרונים. (ע' משנה למלך הל' מעשר ז,ו. ובשו"ת אחיעזר ח"ג מב) צידד לומר שבמעשר עני תועיל זכיית הבעלים עצמו לעני, כמזכה לו מן ההפקר, אך דחה זאת, ע"ש באריכות. וע' באור זרוע (הל' צדקה, יא) שהביא מה"ר שמחה שקושית הגמרא, ותירוצה מוסבת גם על עני, ולמד מכאן שהנושה בעני מעות, אינו יכול לעכב מעשר-עני אצלו בחובו, שאין כאן נתינה, כי רק במכרים מתקיימת מצות נתינה, כדאמרינן הכא. וע' שו"ת נודע ביהודה – תנינא קצט).

(ע"ב) 'שלא מן המוקף' – בכל מקום מפרש רש"י לשון 'מוקף' – סמוך (כאן, ובערובין לב ובגדה ז ועוד). פירוש זה נתקבל כל כך בעולם הלומדים, עד שמעטים הם היודעים שלא הוא הפירוש היחיד;

הרמב"ם (ע' הל' ערובין ג,כה; פיהמ"ש שבת יא,ה; תרומות ד,ג; חלה סוף פ"א; גדה ע"א): מפרש בכל מקום לשון הקף כפשוטו, היינו, הפירות לפני הפרשתם צריכים להיות בתוך היקף אחד מסביב להם. וכן מפרש רבנו חננאל (עירובין ל:), וכן משמע בערוך (בערך ק"ף). ואפשר שיש גם הבדל בדין בין שני הפירושים. (עלה יונה (לר"י מרצבך) עמ' קסא-ב).

ליקוטים מפוסקים אחרונים

מבואר מסוגיתנו, וכן פסק הרמב"ם (הל' מעשר ז,ה-ו) שיכול אדם להלוות ללוי או לעני, או לכמה לויים ועניים, סכום מסוים, השווה לשיעור המעשרות שרגיל לאכול במשך תקופת זמן מסוימת, או אף סכום קטן מזה, שכדאי ללוי או לעני לקבלו עתה במזומן מלהמתין למעשר במשך כל אותו הזמן (ואין בדבר משום 'כהן המסייע בבית הגרנות'), ובכל פעם שיהיה לו מעשר, מזכהו ללוי על ידי אחר, ויקחהו שוב בניכוי חובו. ויקבע מראש עמו מחיר קצוב למשקל מסוים של פירות. ואם רגיל לעולם לתת לאדם מסוים ולא לאחר, אף אין צריך להקנות לו על ידי אחר, אלא מפחית מחובו בלבד. ובדרך זו מקיימים גם את מצות נתינה של תרומות ומעשרות.

ויש להסתפק אם הכהן (או הלוי והעני) מוזיל הרבה, רק בכדי שיזכה בהם הוא ולא כהן אחר, אם גם זה מותר או שמא יש בדבר משום 'כהן המסייע בבית הגרנות'. ואפשר שלא פלוג' חכמים בתקנתם, וגם בהאי גוונא מותר.

אולם, אם ילוונו דבר מועט כל כך, שניכר שאין דעתו של הכהן על המעות, אלא לטובת הישראל הוא עושה כן, ולוקח ממנו מעות רק כדי שלא תהא זו מתנה – זה ודאי אסור, ואף מצות נתינה לא קיים אם עשה כן, כאילו נתנה לו הכהן במתנה, שכתבו הרמב"ן והרשב"א שלא קיים בכך מצות נתינה. (חזון איש, סוף מעשרות).

(בספר 'קיצור הלכות תו"מ' (לר"י בויאר שליט"א) כתב (יג,ה) בלשון פסוקה וודאית, שאין העני רשאי להזיל כדי שיתן

לו ולא לאחר. (וציין במקורות לחזו"א הנ"ל), והחזו"א הסתפק בדבר, כנזכר, וגם משמע קצת שנוטה להתר (באופן של הלוואה, כנ"ל). ועוד, החזו"א לא איירי במעשר עני אלא בכהן ולוי, ויש לברר אם הדין בעני כמותם, ואם יש במ"ע (המתחלק בגרנות, שהרי הוא כהפקר) משום 'עני המסייע'.

בספר 'ארץ ישראל' (לרנ"א טיקוצינסקי. ח"ב ו, ח) כתב, שגם אם לא הלוה לכהן או ללוי מקודם, יכול לזכות את המעשר ע"י אחר, וחזור ולוקחו בזול, ואפילו החזיר לו הלוי במתנה שפיר דמי. ובחזו"א שם מבואר (על פי דברי הראשונים בסוגייתנו ובמסכת תמורה) שאם רגיל בכך, אסור לעשות כן, לא להחזיר בחנם וגם לא במחיר מוזל, משום 'כהן המסייע בבית הגרנות'. אך אמנם משמע בדבריו, שאם נעשה הדבר באקראי, ולא אמר לו מקודם לכן שיחזיר לו, ואינו בטוח שיעשה כן, שיכול הלוי להחזיר לו במקרה כזה, לאחר שהגיעו לידו, (או ליד מי שזכה בשבילו, ובלבד שיחזיר בידיעתו וברשותו) אף בחנם. וללא זיכוי ע"י אחר, בכל מקרה אסור הדבר, אף במכירי כהונה, שלא תקנו חז"ל אלא כשהלוה לכהן).

דף לא

הערות בפשט וצינונים לעיון

'אם אבדו הרי זה חושש מעת לעת' – כתב רש"י: 'ואם לא אכלן, צריך להפריש מהם' – משמע שאם אכל כבר, אין צורך בהפרשה. ואולם בתוס' יום-טוב חידש שגם לאחר שאכל, יפריש על מה שאכל תרומות ומעשרות. (וכתב שגם רש"י לא כתב כן אלא אליבא דרבי אלעזר שאין חוששין אלא מעת לעת, ולכן הקל גם בזה, אבל להלכה, שחוששין למפרע מצד הספק, צריך להפריש גם על הנאכל). וכבר תמהו על חידוש זה, כיצד ניתן לתקן את אכילת הטבל למפרע, ועוד, הרי אין כאן 'שיריים' שהותרו. (ע' תוספות חדשים שעל המשניות). והאריכו כמה אחרונים בדבר – ע' שער המלך הל' תרומות ה, כד; רש"י וכתב סופר כאן. ובשו"ת שבט הלוי ח"ג קנו.

'בשלשה פרקים בודקין את היין' – מכאן ייסד הגאון רבי יעקב מקרלין (בשו"ת 'משכנות יעקב' יו"ד 17) שאף כי בכל מקום הולכים אחר הרוב, כל שהמיעוט מצוי, יש לחוש למיעוט כזה, ויש לבדוק לכתחילה, כמו כאן שצריך לבדוק את היין בשלשה פרקים ואין לסמוך על החזקה והרוב. וכתב עוד, ששיעור של 'מיעוט המצוי' הוא אחד לעשרה, שזהו השיעור של קלקול היינות שהיה בזמנם (כדאייתא במשנה בב"ב 31:). וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ד פא) שהעיר על דבריו מכמה צדדים. (ע"ב) **'במאי עסקיתו – אמרו ליה: ברוחות' – לא כיוזבו לו, שבאמת עסקו ברוחות בני האדם, ברוח גבוהה וגסה, שאמרו עליו 'פלגאה'.** (חתם סופר. ויש להמליץ במה שאמר להם שרוח דרומית קשה מכולן, ובכחה להחריב את העולם, עפ"י מש"כ בדובר צדק' (עמ' 46) שענין רוח דרומית היינו חכמת התורה (ובאר בזה כמה מימרות בבבא-בבא כ"ה). וגניבא שהיה 'פלגאה', אפשר שדוקא משום שהיה 'בר אוריין', גבר אצלו יותר אותו כח של מחלוקת שלא תיקנו, (כמליצת העולם 'תלמוד תורה – כנגד כולם'). ובדבריו על רוחות העולם, נרמז רוח דרומית של 'עולם-קטן' – שלו עצמו).

'ככתבם וכלשונם'

'מאי כ"י הוא בין אחים יפריא' אמר רבא: אפילו שופתא בקופינא דמרא רפיא. רב יוסף אמר: אפילו סיכתא בדפנא רפיא. רב אחא בר יעקב אמר: אפילו קניא בכופתא רפיא' – **'בין אחרים יפריא' – פרש רש"י** (הושע יג): ירבעם הפריד בין אחים, השבטים, וחילק מלכות בית דוד. והיינו שופתא בקופינא דמרא שהבית-יד מפריד בין שני צידי החור (כפרש"י), וירבעם הוא